

Tomáš Doseděl: *Proměna role vzdělání v době čtvrté průmyslové revoluce*

Brno, Barrister & Principal / Masarykova univerzita 2021, 151 s.

Tomáš Doseděl v knize *Proměna role vzdělání v době čtvrté průmyslové revoluce* prezentuje výsledky své obsáhlé dizertační práce, kterou doplňuje o mezinárodní srovnání. Kniha předkládá přehled proměny role vzdělání na trhu práce, která byla vyvolána masivní expanzí vysokoškolského vzdělání v poslední době. Mezi lety 2000 a 2010 se totiž více než zdvojnásobil podíl vysokoškoláků na trhu práce. Vlivem zapojování České republiky do mezinárodních struktur a nasazování pokročilých technologií se navíc proměnil i samotný trh práce (s. 7).

Doseděl si klade relevantní otázku, které vyvstávají s příchodem tzv. čtvrté průmyslové revoluce. Doposud měla každá průmyslová revoluce, ať již byla spojená s vynálezem tkalcovského a parního stroje, s elektrifikací továren či s rozvojem samostatné výpočetní techniky, dalekosáhlé dopady na pracovní trh a vzdělání. Zásadní vliv na proměnu zaměstnání lze tedy oprávněně očekávat i v důsledku probíhající čtvrté průmyslové revoluce, kterou charakterizuje nasazování robotů a rozvoj umělé inteligence. Neuronové sítě totiž dokážou zvládnout i věci, u kterých bychom ještě před pár lety považovali přítomnost člověka za nezbytnou (s. 10).

Počítače dnes již umí řídit automobily, generovat texty, skládat hudbu, vyhodnocovat lékařské záznamy, zpracovávat právní dokumenty či burzovní machinace. Lze očekávat, že inteligentní technologie postupně nahradí i práci lidí s vysokoškolským vzděláním. Pokud je tedy hlavním účelem vzdělání především příprava na budoucí povolání, nebude pak vzdělání redundantní? Doseděl se oprávněně ptá, zda se již v takové situaci nenacházíme a vysokoškolské vzdělání nedevalvovalo (s. 10).

Doposud bylo vyšší vzdělání na trhu práce odměňováno stabilnějším zaměstnáním, menším rizikem nezaměstnanosti a vyšším příjmem. Vysokoškoláci měli navíc možnost volit takové zaměstnání, které jim umožňovalo seberealizaci. Na základě sekundární analýzy dat z výběrového šetření *European Union Labour Force Survey* Doseděl vyvrací, že by na českém trhu práce došlo k inflaci vysokoškolských diplomů. Ani v důsledku masifikace, feminizace a diferenciaci terciárního stupně vzdělání tedy ke snižování hodnoty vzdělání na trhu práce doposud nedochází. Nenastává zde zatím ani pokles signalizační funkce vzdělání. Český trh práce doposud není absolventy vysokých škol, na rozdíl od zemí západní Evropy, saturován, a podle Doseděla je tedy schopen jejich zvyšující se počet na odpovídajících pozicích zaměstnat.

Kromě masifikace a feminizace terciárního vzdělání se Doseděl věnuje podrobněji i třetímu významnému rysu spojenému s proměnou role vzdělání u nás, vnitřní diferenciaci. Dochází zde k vertikální diferenciaci ve smyslu rychlého rozvoje bakalářských studijních programů, ale i k diferenciaci horizontální, přičemž vznikají nové regionální a soukromé vysoké školy, nerovnoměrně expandují jednotlivé skupiny oborů a podíl vysokoškolsky vzdělaných zaměstnanců se v různých kohortách nárůstu rozrůžňuje. Zatímco expanze terciárního stupně vzdělávacího systému již skončila a vzhledem k demografickému poklesu pravděpodobně i inflaci vysokoškolského vzdělání v blízké budoucnosti nedojde, jeho proměna z relativně homogenního na vnitřně heterogenní bude podle autora nabývat na důležitosti, s čím nelze než souhlasit.

Zvláštní pozornost si dle mého soudu zaslouží kapitola 5, kde si Doseděl pokládá otázku, zda z masifikace vzdělání těží více ženy než muži (s. 67). Ve spravedlivé společnosti by mělo platit, že člověk je na trhu práce oceněn podle svých schop-

ností, které úzce souvisejí s jeho vzděláním. Přesto existuje téměř polovina lidí, pro které toto neplatí. I v současných společnostech získávají ženy za svou práci výrazně nižší odměnu než stejné vzdělaní muži. K vyjádření příjmových rozdílů se používá ukazatel *gender pay gap* a Česká republika patří v tomto ukazateli k nejhorším v Evropě (aktuálně nabývá *gender pay gap* okolo 20 %).

Dosavadní teorie snažící se tyto rozdíly vysvětlit (např. nižší vzdělání žen či dlouhé kariérní přestávky způsobené opakováním mateřství) byly veskrze vyvráceny. Ženy již muže ve vysokoškolském vzdělání dávno překonaly. Doseděl se zabývá nejčastějšími přetrvávajícími zdůvodněními, tedy rozdílným zastoupením mužů a žen ve studijních oborech a v různých povoláních. Podle jednoho z přístupů existuje předpoklad odlišnosti genderových rolí, přičemž muži i ženy procházejí odlišnou primární socializací a osvojují si různé role. V dospělosti pak mají sklon volit odlišné studijní i pracovní dráhy (s. 76). Doseděl jednoznačně vyvrací, že by si ženy dopředu volily méně lukrativní trajektorie. I přes teorii nedokončené genderové revoluce došlo přece jen k určitým změnám v genderovém rozdělení domácích prací. Stále však podle Doseděla (s. 77) dochází ke společenskému podceňování ženské práce jako takové.

Za zmínku stojí také kapitola 7, která se zabývá analýzou „dobrého zaměstnání“. Při hledání zaměstnání nepřihlízejí vysokoškoláci jen k jeho ekonomickým charakteristikám (plat, hodinová zátěž atd.), ale také k možnosti seberealizace, přátelství pracovního kolektivu nebo příležitosti k uplatnění kreativity. Doseděl se ptá, zda došlo vlivem zmiňované diferenciace populace vysokoškoláků k proměně hodnot spojovaných s představou „dobrého zaměstnání“, nebo k posunu důrazu subjektivně kladeného na specifické charakteristiky zaměstnání od postmaterialistických k materialistickým (s. 89)?

Po druhé světové válce se do popředí dostávají namísto boje o přežití hodnoty, jako je svobodná realizace individua, participace na politických rozhodnutích či kvalita života v kvalitním prostředí. Podle Doseděla lze předpokládat, že díky diferenciaci skupiny vysokoškoláků dojde k výraznému posunu hodnot od postmaterialistických k materialistickým, tedy za předpokladu, že příslušníci neelitních skupin jsou ve svých hodnotách více materialističtí (s. 92). Doseděl však tuto domněnku vyvrací a dokazuje, že spojení mezi vzděláním a postmaterialistickými hodnotami zůstává v České republice platné dokonce i v kontextu nedávno proběhlé vzdělanostní expanze. Vyvrací tedy, že by došlo nejen k inflaci hodnot diplomů, ale také k posunu hodnot u vysokoškoláků zpět směrem k materialismu (s. 95).

Dobrého zaměstnání se týká i kapitola 8, kde se Doseděl snaží navrhnout způsob, jak by se dala měřit míra nejistoty spojená se zaměstnáním, tzv. prekarizace. Tuto kapitolu považují za relativně ambiciózní, neboť samotné vymezení způsobu, jak prekarizaci v praxi měřit, představuje problém, což ostatně reflektuje i sám Doseděl (s. 109). Na druhou stranu snahu o podrobnější studium prekariátu považují za přínosnou, zejména v souvislosti s aktuální ekonomickou situací, kdy dochází ke skokovému zdražování energií a k růstu inflace. Doseděl navrhuje zavedení nové třídy prekariátu do standardně užívaného sociálně stratifikačního schématu ESeC, který by obohatil jako nástroj pro analytické uchopení rostoucí skupiny pracovníků, kteří čelí na trhu práce nejistotě. Koneckonců, operacionalizaci této skupiny osob se intenzivně věnují např. i úvěroví či hypoteční specialisté, kteří mají pravděpodobně i své vlastní analytické nástroje, jak prekarizaci vymezit.

Jak sám Doseděl hodnotí, dostupné datové soubory většinou neobsahují otázky týkající se subjektivního vnímání nejistoty (a pokud ano, mohou být zpochybnó-

vány vlivem tzv. zvládacích mechanismů). Nezbyvá tak než se spolehnout na objektivní charakteristiky pracovního poměru, jako je smlouva na dobu určitou nebo částečný úvazek. Tyto vlastnosti však nemusejí být vždy ukazatelem pracovní nejistoty. Někteří zaměstnanci totiž považují zkrácený úvazek za benefit – dávají přednost volnému času, případně disponují tak vysokým výdělkem, který jim umožňuje pracovat kratší dobu, aniž by je to jakkoli ohrožovalo v jejich pracovní kariéře. Někteří zaměstnanci pracující na zkrácený úvazek navíc mohou mít i další stabilní příjmy, které nejsou v rámci analýzy zohledněny (např. příjem z investic či pronájmu).

Po pandemii se v tomto ohledu pracovní trh proměnil doslova skokově. Zkrácený úvazek, možnost práce z domova, či dokonce neomezené pracovní volno jsou pro mnohé vyhledávanými charakteristikami tzv. dobré práce. Během pandemie se navíc ukázalo, že nejrychleji se dokázaly nové situace přizpůsobit osoby disponující takovým vzděláním, které akcentuje větší flexibilitu zaměření. Bylo by jistě přínosné analyzovat proměnu role vzdělání a proměnu pracovního trhu u nás i v kontextu změn spojených s pandemií covidu-19.

Chtěla bych především ocenit, jak dokázal Tomáš Doseděl zúročit různé perspektivy vlastního odborného zaměření, tedy sociologie a výpočetní techniky, a to zejména v oblasti precizní práce s kvalitativními daty a statistickými metodami. Sympatický je také způsob propojení publikace s webovou stránkou www.rolvzdelavani.cz, čímž autor v knize dokázal udržet statistické ukazatele na nejnižší možné míře, aby byla kniha „stravitelná i pro publikum, které si ve statistickém modelování nijak nelíbí“ (s. 53).

Zuzana Velenská
Fakulta humanitních studií,
Univerzita Karlova

Libor Benda: Akademická svoboda jako filosofický problém: Pravda, spravedlnost a profesionální odpovědnost

Praha, Sociologické nakladatelství (SLON) 2020, 172 s.

Jak přímočarý název napovídá, v knize *Akademická svoboda jako filosofický problém: Pravda, spravedlnost a odpovědnost* se Libor Benda zabývá pojmem akademické svobody, čímž, jak sám v úvodu podotýká, přináší téma hojně diskutované v USA na českou půdu, minimálně co se odborných publikací týče. Benda považuje akademickou svobodu za „fundamentální princip“ pro fungování akademických institucí, jak je v knize mnohokrát zdůrazněno, a právě proto se vydává jak na historický, tak na teoretický exkurz za účelem odhalení kořenů tohoto konceptu. Cílem knihy je zodpovědět tři základní otázky: co je akademická svoboda, jak se akademická svoboda vztahuje k intelektuální svobodě a ke svobodě slova a jak může být akademická svoboda zdůvodněna (s. 12).

Knihy je rozdělena na tři kapitoly: 1. „Pojem akademické svobody“, 2. „Dva póly současné debaty o akademické svobodě“ a 3. „Mezi spravedlností a pravdou: profesionalizované pojetí akademické svobody“. V první kapitole se autor věnuje konceptuální analýze pojmu akademické svobody, jejíž výsledky následně využívá ke komparativní analýze dvou odlišných přístupů k tomuto pojmu v kapitole druhé. Třetí kapitola poté využívá poznatky z obou předchozích kapitol, které slouží jako základ pro výstavbu autorova vlastního definování pojmu akademické svobody.

V konceptuální analýze pojmu akademické svobody se Benda věnuje jak historii pojmu samotného, tak jeho ukotvení v právních rádech některých zemí. Akademická svoboda je zde představena jako koncept úzce spojený s konceptem univerzity a jeho ustavováním. Ve středu pozornosti stojí prostředí Spojených států amerických a Německa. Přestože je deklarova-